

UOT 632.484

PAMBIĞIN SORT VƏ NÜMUNƏLƏRİNİN V. VİLT XƏSTƏLİYİNƏ DAVAMLILIĞININ ÖYRƏNİLMƏSİ

O.H. MƏMMƏDOV, F.K.QƏHRƏMANOV, K.A. BAYRAMOV
Azərbaycan ET Pambıqçılıq İnstitutu

İnfeksiyon vilt fonunda müəyyən edilmişdir ki, orta hesabla (2011-2013) üç ildə seleksiya materialları arasında zərif lifli pambıq sortlarından Gəncə-197; Gəncə-46; Gəncə-156; Gəncə-136; Gəncə-196 və Gəncə-174. V. vilt xəstəliyinə yoluxmamışlar. Orta lifli pambıq sortlarından Gəncə-189; Gəncə-166; Gəncə-182; Gəncə-170; Gəncə-180; Gəncə-148 sortları V. vilt xəstəliyinə nisbətən az yoluxmuşlar (30,0-35,8% arasında).

Açar sözlər: pambıq bitkisi, seleksiya materialları, yeni pambıq sortları, vilt xəstəliyi, süni infeksiyon vilt fonu, sort nümunələri.

Pambıq bitkisinə ən çox ziyan vuran və geniş miqyasda yayılan Vertisillez vilt (solma) xəstəliyi Avstraliyada, Afrikada, şimali və cənubi Amerikada, Avropada, Asiyada, Hindistanda, Çində, Türkiyədə və sair regionlarda geniş yayılmışdır. P.N.Qolovin (1953), Dj Presli (1956) və s.

Xəstəliklərə vaxtında əhəmiyyət verilməyən, çox gec və keyfiyyətsiz zərərsizləşdirmə aparılan təsərrüfatlarda V.vilt xəstəliyi nəticəsində pambıq məhsulunun xeyli hissəsi itirilir. Vilt xəstəliyinin pambıq əkinlərinə vurduğu ziyan çox olur. Xəstəlik törədici infeksiyanın yoluxması nəticəsində məhsul itkisi əksər hallarda 10-15%, xəstəliyin inkişafı üçün əlverişli şərait olan illərdə isə 50-70%-ə çatır. Buna səbəb pambıq bitkisinin bir neçə il ərzində dalbadal eyni yerdə əkilməsi ilə əlaqədar yoluxma mənbəyinin kütləvi sürətdə artırılması ilə izah olunur.

A.D.Dadabayev (1959) hesab edir ki, seleksiya işində hibridləşmənin birinci nəslindən başlayaraq, süni vilt xəstəliyi ilə sirayətləndirilmiş vilt fonunda hökmən yoxlanılmalıdır.

Ayrı-ayrı illərdə Q.İ.Laqazidre (1947), H.Ə. Aslanov və s. (2012), S.N.Moskoves (1950), Ş.A.Səfərov (1951), F.Ə.Babayev (1978), O.H.Məmmədov (2005), O.H.Məmmədov (2011) və sairlərinin AzETPİ-də və AzETBMİ-da seleksion perspektiv və sənaye pambıq sortlarının vilt xəstəliyinə davamlılığını yoxlamaq üçün böyük tədqiqat işləri aparmışlar. Materialların analizi göstərmişdir ki, orta lifli pambıq sortlarının arasında vertisillez vilt xəstəliyinə davamlı sort yoxdur. Bununla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, sortlar biri digərinə nisbətən davamlıdır.

Q.Y.Qubanov (1969), İ.V.Kudaykinə (2012) görə kənd təsərrüfatı bitkilərində xəstəliklərə qarşı ən effektiv mübarizə tədbiri immunitetli və davamlı sortların əkilməsidir.

Aparılmış tədqiqatda məqsəd yeni pambıq sortlarının, sort nümunələrinin və seleksiya material-

larının, süni yaradılmış infeksiyon vilt fonunda xəstəliyə davamlılığına görə qiymətləndirilərək seçilmiş xəstəliyə davamlı sort və nümunələrin seleksiyaçıların və genetiklərin vilt xəstəliyinə davamlı sortların alınmasında başlanğıc, ümidverici materiallarla təmin etməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın üsulu: Təcrübədə öyrənilən sort və nümunələrin hər təkrarı 6 m² olmaqla 4 təkrardan və bir cərgədən ibarətdir. Hər sortun ümumi sahəsi 24 m² olmuşdur. Təcrübənin sxemi 60x30 sm olmaqla hər yuvada 2 bitki saxlanılmışdır. Yeni pambıq sortları, sort nümunələri, seleksiya materialları, süni yaradılmış vilt fonunda öyrənilərək qiymətləndirilmişdir.

Viltə görə: Xəstəlik törədici köbələyin təmiz kulturası "Vertisillium dahliae" vələmirdə yetişdirilərək torpağa səpin vaxtı toxumla birlikdə hektara təqribən 300 kq hesabı ilə verilməli idi, şəraitdən asılı olaraq göstərilən xəstəlik törədici köbələyi süni sürətdə (təmiz kulturasını yetişdirmək mümkün olmadığına görə, payızda toplanmış qurudulub əzilmiş xəstə yarpaq kütləsindən istifadə olunmuşdur. Həmin kütlə səpin vaxtı toxumla birlikdə torpağa səpilmişdir.

Aparığımız tədqiqatlardan, eyni zamanda ədəbiyyat məlumatlarından məlumdur ki, xəstəlik törədici infeksiya 75%-ə yaxın pambıq bitkisinin yarpaqlarında toplanır. T.L.Dobrazrakova (1974).

Təcrübədə vilt xəstəliyinə yoluxma dərəcəsi üç ballı şkala üzrə müəyyən olunmuşdur: [Soyuz NİXi (1973)]

0.Sağlam bitkilər.

1.Bitkinin viltə yoluxmuş yarpaqlarının üzərində tək-tək ləkələr əmələ gəlir 0-25%.

2.Viltə yoluxmuş yarpaqlar 50%-ə qədər olmaqla, xəstəliyin təsirindən yarpaqların tökülməsi müşahidə olunur.

3.Bitkinin yarpaqları 75%-dən yuxarı viltə

yoluxaraq tökülməsi müşahidə olunur.

Hesabat aparılan cərgələrdə bütün bitkilərə baxılır və sayılır.

Xəstə bitkilərin hesabı vilt xəstəliyi görünməyə başlayan vaxtdan hər 15 gündən bir vegetasiyanın axırına qədər aparılmışdır.

Tədqiqat işi Gəncə RAEM-nin viltlə sını sirayətlənmiş təcrübə sahəsində aparılmışdır.

Müəyyən edilmişdir ki, orta hesabla (2011-2013) üç ilə görə, yeni pambıq sortları, sort nümunələri və seleksiya materialları arasında elə sortlar var ki, vertisillez vilt xəstəliyinə yoluxmurlar bu sortlardan zərif lifli pambıq sortlarını Gəncə-197, Gəncə-46, Gəncə-156, Gəncə-136, Gəncə-196 və Gəncə-174-ü göstərmək olar.

Ancaq 30.09.2013-cü il tarixdə göstərilən sortlarda azda olsa Fuzarioz vilt xəstəliyi aşkar edilərək qeydə alınmış xəstəliyə yoluxma faizi 5,2-15,2% arasında dəyişmişdir.

Orta lifli pambıq sortlarında V. vilt xəstəliyinə nisbətən az yoluxan sortlardan Gəncə-189; Gəncə-166; Gəncə-182; Gəncə-170; Gəncə-180; Gəncə-148-i göstərmək olar. Bu sortlarda yoluxma faizi 30,0; 31,7; 34,5; 34,7; 35,5; 35,8% təşkil etmişdir.

Orta dərəcədə yoluxan sortlardan Gəncə-132; Gəncə-181; Gəncə-80; Gəncə-179; Gəncə-78; Gəncə-110-u göstərmək olar. Yoluxma 36,1-38,5% arasında dəyişmişdir.

Viltlə xəstələnmə faizi yüksək olan sortlardan Gəncə-193; Gəncə-2; Gəncə-185; Gəncə-190; AzNİXi-195 və nəzarət kimi götürülmüş 3038 sortlarında yoluxma faizi müvafiq olaraq 40,9-48,7% arasında olmuşdur.

Bununla seleksiyaçı və genetiklər yeni, Vertisillez vilt xəstəliyinə davamlı sort almaq üçün göstərilən münasib sortlardan başlanğıc ümidverici sort və nümunələrdən istifadə edə bilərlər.

ƏDƏBİYYAT

1. Aslanov H.Ə., Məmmədov O.H., Qəhrəmanov F.K., Tağıyev A.H. Vilt və hommoz xəstəliklərinə qarşı seleksiya materiallarının öyrənilməsi, Azərbaycan Aqrar Elmi, Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Elmi-Nəzəri jurnal 3(226), 2012 səh.86-87.
2. Бабаев Ф.А. Пути повышения урожайности хлопчатника в Азербайджане труды АЗНИХИ 68-выпуск Баку, 1978.
3. Дадабаев А.Д. О новых эффективных методах селекции и семеноводства хлопчатника. «Хлопководство», №9, 1959.
4. Доброзракова Т.Л. Сельскохозяйственная фитопатология. Л.: Колос, 2-е издание, 1974, с.95.
5. Кудайкина И.В. Крепнут научные связи селекционеров и фитопатологов. Ж.: Защита и карантин растений, №9, 2012 стр.8-11.
6. Головин П.Н. Болезни хлопчатника, Ташкент, 1953. с. 9-46.
7. Губанов Г.Я. Физиология вилта хлопчатника Автореферат, диссертации на соискание ученой степени доктора наук, Ташкент, 1969.
8. Лагасидзе Г.И. Отчет лаборатории фитопатологии АЗНИХИ, 1947.
9. Мəmmədov O.H. Vilt və hommoz xəstəliklərinə qarşı davamlı sort almaq üçün seleksiya materiallarının öyrənilməsi. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, AzRKTN, Aqrar Elm Mərkəzi, AzETBML, Görkəmli Alim Entomoloq Səddiq Rza qızı Məmmədovanın 80 illiyinə həsr olunmuş, Elmi sessiyanın Materialları (Elmi məcmuə), Gəncə 2005, səh.184-186.
10. Məmmədov O.H. Vilt xəstəliyinə qarşı davamlı seleksiya materiallarının öyrənilməsi, Azərbaycan Aqrar Elmi, Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, Elmi-Nəzəri jurnal 1(221) Bakı 2011, səh.95-96.
11. Методика полевых и вегетационных опытов с хлопчатником в условиях орошения. Издание 4-е дополненное СоюзНИХИ Ташкент, 1973.
12. Московец С.Н. Об устойчивости хлопчатника к болезням. Ж.: «Агробиология», №3, Москва, 1950.
13. Пресли Дж. Вертициллезное увядание хлопчатника. В кн.: «Болезни растений». Ежегодник. М-ва, земледелия США. Москва, 1956. Ст.296-297.
14. Сафаров Ш.А. Значение внешних условий в устойчивости хлопчатника против увядания. Кандидатская диссертация, Кировабад, 1951.

Изучение устойчивости сортов и образцов хлопчатника к заболеваниям В.Вильта

О.Г.Мамедов, Ф.К.Гахраманов, К.А.Байрамов

Установлено, что на фоне инфекционного вилта в среднем за три года (2011-2013), среди селекционных материалов тонковолокнистые сорта хлопчатника Гянджа-197, Гянджа-46, Гянджа-156, Гянджа-136, Гянджа-196, Гянджа-174 не были поражены В.вилтом. Из средневолокнистых сортов хлопчатника Гянджа-189, Гянджа-166, Гянджа-182, Гянджа-170, Гянджа-180, Гянджа-148 были менее поражены В.вилтом (30,0-35,8%).

Ключевые слова: хлопчатника, селекционные материалы, новые сорта хлопчатника, заболевание вилта, фон искусственного вилта, сортовые образцы.

Stading of stability of cotton vareties and samples to W.Wilt disease

O.H.Mammadov, F.K.Gahramanov, K.A.Bayramov

At the background of infections wilt it had been defined-that, on the average during three years (2011-2013) cotton varieties with fine fibre Ganja-197, Ganja-46, Ganja-156, Ganja-136, Ganja-196 and Ganja-174 were not infected by W.wilt. Cotton varieties with medium fibre Ganja-189, Ganja-166, Ganja-182, Ganja-170, Ganja-180, Ganja-148 were infected by W.wilt comparatively less (30.0-35.8%).

Key words: cotton plant, selection materials, new cotton varieties wilt disease, background of artificial infectious wilt, variety samples.